

Elisaveta DRĂGHICI*

RELAȚIA DINTRE CULTURĂ ȘI SOCIETATE: DELIMITĂRI CONCEPTUALE

Abstract

Relationship between culture and society: conceptual delimitations

The theoretical approach to culture proves to be a foray that requires time and great bibliography to study. Only the concern to define the notion and to analyze the relationship between culture and society shows the vastness of the domain. This article provides an overview of culture with two referential: philosophical and sociological. Culture as a "social fact" is decisive for the future of society as it represents the quintessence of humanity, an idea that is found in this paper. Of course, the literature is extremely vast and impossible to summon up in a short article, but I wanted here to bring a rethink to the specialists' attention of this subject and its reconsideration in the educational and social policies.

Keywords: culture, society, cultural good, sociology of culture

Vorbim de cultură în diferite contexte: sociale, politice, educaționale sau când ne referim la artă și literatură. În egală măsură folosim noțiunea atunci când analizăm cultura națiunilor (cultura românească, cultura japonezilor, cultura europenilor, cultura africană etc.), la nivelul de cultură al unei persoane (spunem despre cineva că are o cultură vastă sau despre altă persoană că este lipsită de cultură generală) sau facem referiri la persoane care activează în aria culturală dovedind stăpânirea informațiilor despre cultură. Similar ne referim la acțiuni în sfera culturii (educație culturală, activități de promovare a culturii sau acțiuni culturale etc.) dar în puține situații este sesizat faptul că acest termen îmbracă numeroase conotații. G. Ferréol, P. Cauche, J. M. Duprez, N. Gadrey, M. Simion afirmă, cu referire la cultură, că „rareori un semnificant a acoperit atât de mulți semnificați” (Ferréol, 1998: 47), răsfrângându-se asupra tuturor ariilor vieții, fapt ce a determinat constituirea culturii ca obiect de studiu pentru diferite domenii, pornind de la filosofie, literatură și artă, intrând ulterior în atenția antropologilor, sociologilor și psihologilor și, de asemenea, în atenția economiștilor și a politicienilor.

* Doctor în sociologie, Biblioteca Județeană „Panait Istrati” din Brăila

Analele Universității Dunărea de Jos Galați, Fasc. XX, Sociologie, nr. 11, 2016, pp. 31-40.

Pe măsură ce societatea a înregistrat etape ale evoluției sale (și ne putem raporta la perioadele istorice: preistoria, antichitatea, evul mediu, epoca modernă, perioada contemporană), semnificația noțiunii de cultură a căpătat sensuri noi, permițând o lărgire a sferei de cuprindere, o îmbogățire semantică și în același timp o departajare în ariile vieții, până la constituirea unei „științe a culturii”, cu un „limbaj culturologic” (Bădescu, 1993: 152). Preocuparea de a defini noțiunea cultură și de a delimita obiectul său (aria de cuprindere) este veche, numeroși gânditori angrenându-se în acest efort. Filosofii au elaborat definiții și teorii ale culturii, iar diversitatea acestora a crescut pe măsură ce alte categorii de oameni de știință (sociologi, antropologi, economiști, filologi etc.) au adăugat propriile lor contribuții în delimitarea conceptuală a culturii, cu atât mai mult cu cât s-au obiectivat zone care au impus un cadru propriu de teoretizare: cultura civilizațiilor, cultura religioasă, cultura organizațiilor, cultura militară, cultura politică etc., zone pe care D. Gusti și T. Herseni le consideră ca fiind „reacții ale societății” care s-au concretizat prin „produse obiective ale acesteia” produse ce au căpătat valoare de „bunuri culturale” (Gusti și Herseni, 2011: 323).

Ilie Bădescu, preocupat de analiza semanticii noțiunii, ne relevă complexitatea termenului și, mai ales, plasarea acestuia în sfera problematicii sociologice. Sensul original (latin) al cuvântului *cultură* a fost legat de zona agricolă, utilizându-se noțiunea „agri-cultură” strict legat de cultivarea pământului, desemnând o acțiune practică (Bădescu, 1993: 148). De altfel și alți analiști ai domeniului menționează originea latină a noțiunii invocând scrierile lui Cicero, care folosește și termenul de „cultura animi”, punând accent și pe importanța educației.

Începând cu secolul al XVI-lea noțiunea capătă noi sensuri, cu referire la „cultura spiritului, ca acțiune de cultivare, îmbogățire a diverselor facultăți ale spiritului, prin exerciții intelectuale” (Topor și alții, 2000: 63-64). Bădescu îl invocă pe Voltaire ca realizator al tranziției noțiunii către o nouă paradigmă, cea de „cultivare a minții, a judecății și a însușirilor” (Bădescu, 1993: 148), realizându-se separarea de sensul concret, comun și translatarea în preocupările științei. Ulterior preocupările pentru definirea termenului de cultură s-au intensificat și s-au adăugat noi teorii. De exemplu, Malraux considera că mediul obișnuit (viața de zi cu zi) nu are capacitatea de a „cultiva” un individ, acesta trebuind să experimenteze situații ieșite din comun, aventuroase, excepționale din punct de vedere social și istoric, pentru a realiza o dezvoltare a personalității, atingând niveluri ridicate ale culturii. Bădescu subliniază că cea care a fost preocupată de preluarea unui asemenea sens a fost literatura, conștientă de „distanțarea spiritualității moderne de vechiul înțeles despre valențele

cultivatoare ale locului, ale obișnuitului, ale comunului” (Bădescu, 1993: 149).

Perioada contemporană înregistrează două viziuni în definirea culturii: prima limitând conceptul de cultură la „elaborarea valorilor din sfera artisticului sau științificului”, iar cea de-a doua extinde aria de cuprindere la „explorarea, fără discernământ, a acestui concept la întreaga viață socială” (Bățlan, 1995: 22). Preocuparea de a arăta rolul culturii, mai ales în contextul în care societatea a evoluat, a adus cu timpul, aporturi valoroase în considerarea culturii ca un fapt social, trecând de la analizele „fără discernământ” (catalogate astfel de Bățlan), la studii riguroase și argumentate, bazate pe teorii și metodologii specifice.

Parcurgând literatura de specialitate care abordează tema culturii se constată două poziții față de acest concept: una filosofică și alta sociologică, care s-au conturat atât în raport cu domeniul pe care îl aveau ca referință: producțiile intelectuale sau creative, precum „bunurile” rezultate în artă, literatură sau filosofie sau viața socială cu componentele sale economice, organizaționale, politice, psihologice etc.

Bagdasar, invocându-l pe C. Rădulescu-Motru, în analiza culturii (este adevărat că în raport cu politicianismul) menționează că rolul culturii e de a „întreține între membrii unei societăți raporturile de autoritate și legăturile de solidaritate”, ceea ce determină o „continuitate în munca diferitelor generații” (Bagdasar, 2003: 433). Reținem că ceea ce creează/produce membrii unei colectivități pornește de la un dat moștenit de la generațiile anterioare, dat care este consolidat de legăturile stabilite între membrii societății, autoritatea și solidaritatea fiind condiții esențiale pentru conturarea unei culturi a unui grup social. Făcând trimitere la Rădulescu-Motru, Bagdasar citează ideea conform căreia cultura este o sumă a însușirilor ieșite din sufletul unui popor, constituite în „bunuri sufletești” (Bagdasar, 2003: 423). Noțiunea de bun sufletec, explicată de Rădulescu-Motru, include „bunuri religioase, morale, estetice și științifice” care au rolul de a „dezvolta și înnobila activitatea, atât a individului, cât și a națiunii, potențându-le individualitatea” (Bagdasar, 2003: 423). Subliniind relația suflet-cultură, Motru afirmă: „cultura este o deprindere săpată în suflet” (Bagdasar, 2003: 423), evidențiind capacitatea acesteia de a se imprima în structura psihică a omului și de a prescrie conduite sociale și intelectuale.

Noțiunea de cultură poate fi privită în sens restrictiv (cum se întâmplă cel mai adesea la nivelul simțului comun) ca vastitate a informațiilor despre literatură, artă, creație, despre personalități în domeniul artistic, despre muzică, teatru și pictură, inclusiv produsele rezultate din actul cultural. Din altă perspectivă, cultura este privită ca noțiune care desemnează capacitatea creatoare a omului pornind de la

achizițiile anterioare (istorice) și adăugând propria amprentă a prezentului - care intră în zona culturală și a educației culturale. Acest sens restrâns este în viziunea lui T. Vianu „cultura parțială”, orientată spre un singur gen de valori (Vianu, 1998: 156).

Privit din alt punct de vedere termenul de cultură este folosit pentru a desemna „idei, valori spirituale, cât și efortul depus pentru a accede la aceste valori” (Topor și alții, 2000: 65), astfel că ea devine un concept valoric, o entitate spre care se tinde întrucât este o depozitară a informațiilor și a unui patern pentru care trebuie depus efort spre a fi asimilat. Dar acestea sunt doar laturi a tot ceea ce înseamnă cultură, căci noțiunea este mult mai complexă, aspect evident dacă se recurge la o abordare din mai multe perspective, fapt care a condus la diversitate a definițiilor.

Pentru Tudor Vianu, a cărui aplecare către delimitarea obiectului propriu al filosofiei culturii este notabilă, în conținutul noțiunii de cultură intră mai multe elemente, și anume: *voința culturală* („patetismul sufletului, cu cele două componente ale sale, energia morală, sau altfel spus, tensiunea lăuntrică și oponentul ei, inerția sufletească, indolența intelectuală și morală”, *valoarea culturală*, care dirijează voința culturală către realizarea unui scop, a unui produs cultural cu reprezentare materială, și *sfera culturii* reprezentată de sfera valorilor și sfera indivizilor concreți, exemplificând aici prin cultura parțială (când o societate sau un individ dezvoltă preocupări doar într-o zonă a realității – profesie, artă, istorie etc.) și cultură totală („capacitatea de a trăi lumea aceasta sub toate aspectele ei, a o prețui în sensul tuturor valorilor”). Pentru Vianu cultura presupune „educarea profundă a omului”, diferențiind-o de simpla acumulare de informații într-un domeniu sau altul, pentru el fiind esențial ca sufletul, interiorul și sensibilitatea omului să fie orientate către o absorbție completă a tuturor produselor culturale, o aplecare continuă către tot ce a presupus un efort istoric pentru realizarea unor produse ideatice sau materiale și considerarea acestora prin prisma aprecierii valorii lor dincolo de utilitatea imediată (a cunoaște istoria, proveniența unui obiect, numele creatorului lui, transformările suferite de-a lungul timpului, semnificațiile căpătate etc., întregul depozitar cultural al oricărui produs care ne înconjoară) (Vianu, 1998: 154-156).

În viziune sociologică, cultura își are „rădăcinile” și „viața” în om (Gusti și Herseni, 2011: 323), fiind un rezultat al dorințelor și eforturilor acestuia de a asimila. Omul este entitatea socială și istorică, care a făcut posibilă crearea și acumularea de produse care, prin acțiunea timpului, au căpătat valoare de bun și care definesc diferite culturi.

Bădescu afirmă că încercările de a delimita aria conceptuală și fenomenologică a culturii se pot grupa în două mari curente: franco-

britanică și germano-americană, cu patru câmpuri semantice majore atribuite termenului de cultură în dicționare: american, german, britanic și francez. Curentul german-american (în cadrul căruia este inclusă și contribuția românului D. Gusti care a dezvoltat paradigma „sociologia națiunilor”) desemnează cultura ca fiind un fenomen socio-cultural (conform științei sociale germane), curent care include studii despre modurile de viață ale popoarelor, preocupările pentru tipologiile naționale. Curentul francez-britanic „definește cultura prin referențialul structurii sociale” (Durkheim, Spencer), solidaritatea socială (respectiv mecanică sau organică) fiind cea care a influențat structurarea tipului de cultură, viața socială fiind privită ca o „sumă a mediilor morale care înconjoară individual”. Conform acestei concepții, știința culturii este în strânsă relație cu știința societății, uzând de cadre conceptuale similare (scopuri, norme, coduri morale, comportamente ghidate de valori și reguli etc.) (Bădescu, 1993: 150-151).

Gusti și Herseni consideră că un individ nu poate fi influențat de la sine de cultură fără ca acesta să depună un efort, ea nu „se poate dăruii și nici nu se impune de sus” ci „ea trebuie dobândită în mod liber de fiecare categorie socială” (Gusti și Herseni, 2011: 323). Însă există ceva ce facilitează asimilarea culturii și, în viziunea autorilor citați, acestea constituie „materialul de cultură, adică cunoștințele, valorile de artă, care pot avea însemnătate, numai în măsura în care individul le poate prelucra și transforma în valori personale de cultură” (Gusti și Herseni, 2011: 323). Zestrea culturală există, este un dat bine conturat în raporturile dintre oameni care se transmite doar în măsura în care individul uman este dispus (sau pregătit) să asimileze achizițiile culturale.

Prin definiția oferită de I. Mihăilescu surprindem un alt aspect al noțiunii, și anume: cultura include „ansamblul modelelor de gândire, atitudine și acțiune ce caracterizează o populație sau o societate, inclusiv materializarea acestor modele în lucruri” (Mihăilescu, 2003: 43). Aprofundarea de către cercetători a studierii comportamentelor umane, fie ale unui individ, fie ale unor grupuri sociale sau comunități umane, a arătat că există un set de precondiții (modele) care conferă o specificitate și o anumită ordine în relațiile umane. Modele de gândire se preiau de la cei din jur și sunt întărite la nivel social prin raporturile umane. Astfel, fetele și băieții învață de la părinți moduri de raportare față de alții, față de îndatoririle casnice și sociale și înțeleg că neconformarea și încălcarea normelor aduce sancțiune socială.

Mihăilescu, realizând analiza conținutului culturii, menționează că această noțiune „cuprinde componente ideale (credințe, norme, valori, simboluri, modele de acțiune) și componente materiale (unelte, locuințe, îmbrăcăminte, mijloace de transport etc.)” (Mihăilescu, 2003: 43).

Spiritualitatea umană, sau ceea ce alți filosofi ori sociologi numesc „sufletul omului”, s-a format prin acumularea unui tot identitar (un conglomerat de reguli, valori, principii, obiceiuri, modalități de raportare la context etc.) preluat de la predecesori ori asimilat prin propria experiență. Această asimilare culturală a individului s-a realizat prin intermediul componentelor culturale, a acelor dovezi material depozitate a informațiilor de natură a reprezenta cultura (cartea, produsul artistic, arhitectura așezărilor sau oricare alte reprezentări materiale pe care le-a cunoscut de-a lungul vieții).

Se disting prin urmare trei trăsături importante ale culturii (Hall, 1966/2006): în primul rând este „dobândită și nu înăscută” (valorile și normele culturale fiind asimilate, preluate și interiorizate), în al doilea rând, „diversele sale componente se articulează într-un sistem” (căci este esențial să asigure unitate conceptuală și comportamentală) și, în al treilea rând, „trăsătura sa definitorie este disponibilitatea de a fi împărtășită” (lucru posibil tocmai prin amprente și dovezile culturale pe care le produce, putând fi accesibile tuturor oamenilor (Gavreliuc, 2011: 30).

Alte definiții date noțiunii consideră cultura ca fiind „facultatea câștigată pentru a da omului puțința de a se regăsi pe el însuși în realitatea în care trăiește” (Gusti și Herseni, 2011: 324), această facultate (sau capacitate) reflectând armonia oferită de resursele culturale în cadrul relațiilor umane. Pentru a întări afirmația de mai sus poate fi invocată definiția dată de E. F. Tylor (1871) pentru care termenul de cultură desemnează „ansamblul complex al cunoștințelor și al tuturor celorlalte capacități și obiceiuri pe care le dobândește omul ca membru al societății” (Bădescu, 1993: 150).

În analiza *relației dintre cultură și societate* apar întrebări care aduc în atenția celor care explorează conceptul de cultură aspecte care se vor lămurite. Cine ne-a croit gustul pentru frumos, artă, carte, desăvârșire sau pentru ceea care am putea numi în sens larg, cultură? Cum s-au construit entități particularizate de norme și valori (cum ar fi grupările entice, structurile organizaționale, ori diverse acte culturale, obiceiuri și tradiții, reguli scrise și nescrise de conduită etc.) și mai ales cine a contribuit la definitivarea acestora și care a fost procesul urmat de-a lungul timpului? Unii ar putea spune că familia a imprimat asupra membrilor săi caracteristici definerii, tradiția având un rol important, ori că perioade din viață petrecute în anumite medii (cercul de prieteni, locul de muncă, asociații, medii artistice, medii economice etc.), sau persoane cu puternică influență sunt hotărâtoare. Alții ar spune că ne influențează școala, profesorii, educația planificată (căci ele ne inițiază în numeroase zone ale cunoașterii, existenței și domeniului profesional. Și sigur vor fi opinii care vor arăta că societatea e cea care ne modelează cultural, că ceea ce s-a acumulat

de-a lungul timpului la scară macro și istorică se imprimă în individ. Comportamentul social de aderare la unele organizații/structuri sociale sau activarea în cadrul unor organisme determină preluarea unor practici și obiceiuri pentru a putea păstra statutul de aparținător, esențial în oricare societate sau asocieră. Toate acestea se bazează pe ceea ce Mihăilescu numește „achiziția culturală” (Mihăilescu, 2003: 54), achiziție care, prin internalizare, „are efect benefic asupra indivizilor și colectivităților” (Mihăilescu, 2003: 54), căci individul uman preia din mediul înconjurător și asimilează, pentru a putea trăi în armonie.

Pentru a fi posibilă achiziția culturală este necesar să existe o entitate culturală, un produs valoric sau, direct spus, cultura în sine (zestrea culturală), ca rezultat al unui proces de realizare (de producere) și a unor etape prin care se realizează achiziția. C. Rădulescu-Motru afirmă că „în producția culturală trebuiesc distinși doi factori, unul personal inventiv și altul colectiv tradițional” (Bagdasar, 2003: 426), el arătând astfel că în constituirea culturii acționează inventivitatea individului (capacitatea creatoare) simultan cu datul colectiv, cu tot ceea ce s-a acumulat în timp și s-a imprimat individului. Rădulescu-Motru exemplifică mecanismul de elaborarea a culturii pentru cei doi factori: inventivitatea individuală regăsită în domeniul artei (artistul creează, caută noi forme de exprimare, unice etc.) și contribuția colectivă susținută de contribuțiile aduse de colectivitate în ariile știință, tehnică, instituții juridice și religioase (cercetătorul nu poate ajunge la noi paradigme dacă nu are posibilitatea de a deține informațiile deja acumulate de predecesorii săi) (Bagdasar, 2003: 426).

În perioada numită secolul luminilor s-a impus în societate ideea de „educare a spiritului”, care se poate realiza prin exerciții la care să participe copiii, care a avut drept consecință extinderea școlărității pentru toți copiii (Bădescu, 1993: 150). Această perioadă, care a adus puternice schimbări în abordarea culturii, transformă societatea (reprezentată prin structurile administrative) într-un furnizor de bunuri culturale, oferind acces la informație și la produsele culturale. Treptat, instituțiile joacă un rol semnificativ în procesul de răspândire a culturii, de oferire tuturor copiilor a șanselor de a cunoaște din achizițiile acumulate de omenire și de a le asimila, ca ulterior să aleagă în a aduce un aport personal acestui mare dat socio-cultural.

Acest balans între ceea ce G. Hofstede numește *programare mentală colectivă* (Gavreliuc, 2011: 30), chintesență a culturii și efortul individului de a se modela într-un proces evolutiv, arată că umanitatea există și amprentează, mai mult sau mai puțin mediul, acționând în două moduri: *consumând-o*, achiziționând mintal, sentimental sau comportamental produsele culturale (carte, eveniment, spectacol de teatru, vernisaj, muzeu,

practici familiale, organizaționale etc.) și, în completare, *producând* în urma unui proces de frământare interioară, căci producătorul de cultură are nevoie de o pregătire asiduă și continuă până ajunge să scoată la iveală, să arate lumii, conceptul său de factură culturală.

În argumentarea afirmației că există o relație strânsă între cultură și societate, poate fi invocat G. Hofstede care descria cultura ca „o programare mentală colectivă”, fiind astfel solidar în afirmații cu ceilalți analiști citați mai sus. Programarea colectivă (echivalent cu moștenirea colectivă) are ca efect „acceptarea prezumțiilor esențiale ale socialului”, asimilarea normelor sociale în relația cu ceilalți membri ai unei națiuni sau ai grupului de apartenență. Același set de valori și norme culturale asimilate are rolul de a diferenția individul de ceilalți indivizi care aparțin altor grupuri sau națiuni. „Fiecare dintre noi suntem purtătorii unor modele de gândire, simțire și manifestări potențiale, dobândite de-a lungul vieții” spune G. Hofstede, numind aceste moduri de gândire, simțire și acțiune programe mentale „software-ul minții” (Gavreliuc, 2011: 30).

Analizând relația cultură-dezvoltare din perspectiva antropologiei culturale, Liviu Chelcea ridică problema înțelegerii conceptului de cultură atunci când economiștii își construiesc proiecte de dezvoltare. El arată că atât practicienii dezvoltării, cât și cercetători din științele sociale, văd cultura „ca fiind ceva static” cu originile în trecut (Chelcea, 2006: 124). Privită ca fiind tradiție unii cercetători îi atribuie „elemente simbolice și cele legate de identitate”, cu un conținut regăsit în „artefacte, muzică, limbaj, mâncare, patrimoniu, simboluri, mituri și arhetipuri”, Chelcea subliniind că această viziune este limitativă, incorectă, întrucât confirmă „stereotipii potrivit cărora societățile *moderne* au economii, pe când cele *tradiționale* au cultură (Chelcea, 2006: 124).

Din perspectiva unor economiști, afirmă Chelcea, cultura este o „variabilă reziduală”, căreia i se atribuie tot ceea ce economiștii nu pot explica în prisma principiilor economice. În viziunea lor există „cultură a neacțiunii” și „cultură a acțiunii”, „cultură a pesimismului” și o „cultură a optimismului”. Antropologii, însă, apreciază că „cultura este o abilitate a oamenilor de a utiliza tehnologii, relații sociale și acțiuni sociale, astfel încât să ia decizii inteligente atunci când sunt în fața provocărilor” (Chelcea, 2006: 124). În fața unei astfel de relații dintre economie și cultură putem aprecia că există o interdependență, că ceea ce a acumulat individul prin intermediul culturii (tradiției, a achizițiilor de-a lungul generațiilor preluate conștient sau inconștient) le folosește pentru a dezvolta relații economice și implicit elaborarea de proiecte de dezvoltare. Fără această resursă culturală, nu ar fi fost posibilă dezvoltarea economică, întrucât fiecare om contribuie de-a lungul vieții prin creativitate și efort la adăugarea valorică

și îmbogățirea zonei culturale (și implicit a zonei economice, sociale, politice etc.).

Aflată sub influența modernității cultura este semnificativ îmbogățită prin varietatea de produse culturale și prin numeroase aporturi individuale. Considerând afirmația lui Rădulescu-Motru, „o societate devine cultă din momentul ce membrii săi se bucură de anumite funcțiuni superioare sufletești și întrețin conștient în practica vieții lor anumite deprinderi intelectuale și morale” (Bagdasar, 2003: 423), este de așteptat ca societatea modernă să fie pe drept catalogată societate cultă. Caracteristica societății noastre, aflată sub influența dezvoltării tehnologiei este de adaptare, individul uman construindu-se printr-un efort de achiziționare a produselor care se află într-o explozie a diversității. Adaptarea la mediu este facilitată de acumulările culturale, așa cum spune și S. Mehedinți, în viziunea căruia cultura ca depozitară a „tuturor creațiilor sufletești (intelectuale, etice, estetice)” are rolul de a „înlesni individului adaptarea la mediul social” (Bagdasar, 2003: 436). Să ne imaginăm un individ desprins o vreme din spațiul social (trăind izolat, fără acces la mijloace de informare, fără să utilizeze produsele tehnologiei etc.) care revine după un număr mare de ani în societate: în mod sigur va trăi un șoc pentru că va fi înconjurat de obiecte pe care nu va ști să le folosească, va auzi termeni noi, pe care nu-i va înțelege și va trebui să suporte efectele încălcării unor conveniențe sociale pe care nu le cunoaște. Acest individ, lipsit de o parte din acumulările culturale, nu a realizat în ritm cu semenii săi adaptarea la mediu, având nevoie de un timp pentru a recupera deficitul cultural.

Recunoscând toate aceste valențe ale culturii suntem conștienți că subiectul este inepuizabil, că poate societatea noastră ar trebui să readucă în atenție acest concept (sau fenomen) căruia să-i acorde profundă atenție, astfel încât să-și recapete semnificația inițială și scopul prim de a „înfrumuseța spiritul” (Dobre, 2017: 38) și de a-i diminua amprenta care, în ultimul timp, pare a domina, și anume cea de a limita la divertisment. Așa cum spunea T. Vianu, „consacrându-ne culturii, creăm cu toții ecoul necesar mării producții culturale, mediul moral care solicită și face posibilă producția culturală” (Vianu, 1998: 156).

BIBLIOGRAFIE

- Bagdasar, N., *Istoria filosofiei românești*, Profile Publishing, București, 2003.
Bădescu, I., *Cultura*, în Zamfir, C., Vlăsceanu, L., „Dicționar de sociologie”, Babel, București, 1993, pp. 148-152.
Bâțlan, I., *Introducere în istoria și filosofia culturii*, Editura didactică și pedagogică, București, 1995.

- Chelcea, L., *Cultură și dezvoltare: perspectiva antropologiei culturale în Zamfir, C., Stoica, L. (coord.), „O nouă provocare: dezvoltarea socială”, Polirom, Iași, 2006, pp. 123-132.*
- Dobre, C. E., *Valoarea umanismului și a culturii ca moștenire a Europei în „Antinomii colocviale: Lucrările Conferinței „Istorie, spiritualitate, cultură: dialog și interactivitate”, Galati University Press, 2017, pp. 27-40.*
- Ferréol, G. (coord.), *Dicționar de sociologie*, Polirom, Iași, 1998.
- Gavreliuc, A., *Psihologie interculturală. Repere teoretice și diagnoze românești*, Polirom, Iași, 2011.
- Gusti, D., Herseni, T., *Elemente de sociologie (ediție anastatică)*, Tipo Moldova, Iași, 2011.
- Mihăilescu, I., *Sociologie generală. Concepte fundamentale și studii de caz*, Polirom, Iași, 2003.
- Topor, R., Diaconu, F., Marghescu, G., *Cultură – Termeni și personalități – Dicționar*, Vivaldi, București, 2000.
- Vianu, T., *Filosofia culturii și teoria valorilor*, Nemira, 1998.